

مهندسی فرهنگی

فروردین ماه ۱۳۹۱
www.fathian.ir
info@fathian.ir

کلید واژه ها

مهندس: (Engineer) اندازه گیرنده ، محاسب ، شمار دار

مهندس کسی است که قبل از پرداختن به عمل و اجرا و اقدام ، نرم افزاری برای عمل در اختیار دارد، او به سخت افزارها و نرم افزارها فکر می کند و داشتن نرم افزار برای اجرا و عمل مستلزم شناخت موضوع، داشتن هدف مشخص، آگاهی از واقعیتها و امکانات موجود، داشتن طرحی برای استفاده از امکانات برای نیل به هدف بر اساس یک نظریه که آن نظریه از دل دانش بیرون آمده باشد، است.»

مهندسی: (Engineering) شغل و حرفه مهندس است که در راستای توانمندی های فردی و گروهی تبیین و اجرا می گردد.

فرهنگ: (Culture)

دانشمندان، فرهنگ را از دو بعد متمایز مورد توجه قرار می دهند :

واقعیتی عینی: نظیر آثاری که تحقق پذیرفته اند یا هر آنچه به عنوان حاصل یا نتیجه ای ارائه و کسب می شود.

واقعیتی اعتباری: که انسانها با آن زندگی می کنند و باور جوامع کوچک و بزرگ است.

مفاهیم فرهنگ در ۳ نوع کاربرد رایج انعکاس یافته است.

- تعاریفی که اشاره به رشد فکری، روحی و زیباشناختی فرد، گروه یا جامعه دارند
- تعاریفی که دربرگیرنده فعالیت های ذهنی و هنری و محصولات آنها مثل فیلم، موسیقی و تئاتر است.
- تعاریفی که دایر بر کل راه و رسم زندگی و فعالیتها، باورها و آداب و رسوم تداومی از مردم، یا یک جامعه تأکید دارد.

نش درک اصلی از فرهنگ وجود دارد

۱- تعاریف توصیفی: فرهنگ آن کل پیچیده ای است که دانش، باور، هنر، قوانین، اخلاقیات، رسوم و هرگونه قابلیت ها و

عادات دیگری را که انسان به عنوان عضوی از جامعه فرا می گیرد، شامل می شود.

۲- تعاریف تاریخی: فرهنگ را میراث تاریخی نسلها می داند که در فرآیندی انتقالی از نسلی به نسل دیگر اضافه و تکمیل

می شود.

۳- تعاریف هنجاری: این تعاریف نیز خود ۲ دسته اند. گروهی فرهنگ را شیوه زندگی می دانند که به الگوهای رفتاری انسانها

شکل می دهد و گروه دیگر فرهنگ را ارزش های مادی و اجتماعی مردم می دانند.

۴- تعاریف روان شناختی: فرهنگ به مثابه حلال مشکلات مردم که ارتباطات آنها را میسر می سازد و انسانها می توانند به دلیل

آن آموزش ببینند یا نیازهای مادی و عاطفی خود را برآورده سازند تلقی می گردد.

۵- تعاریف ساختاری: این تعاریف بیشتر به روابط سازمان یافته و جنبه های تفکیک پذیر فرهنگ اشاره دارد.

۶- تعاریف ژنتیکی: این تعاریف، فرهنگ را محصول کنش متقابل انسانها و محصولات تحولات بین نسلی می داند و به تعاریف

تاریخی نزدیک است.

ارکان واژه فرهنگ

الف. تعریف حداکثری از فرهنگ:

در این تعریف علاوه بر داخل دانستن تمدن در فرهنگ، به بخش ذهنی فرهنگ نیز نگاه حداکثری شده و آن را در بالاترین حد از تعامل با عوامل دیگر فرض کرده ایم.

ب. نگاه سیستمی به فرهنگ:

در این تعریف فرهنگ، کلیت هم تافته ای است که اجزای آن با یکدیگر ارتباط سیستمی دارند. بنابراین اگر فرهنگ را یک سیستم بدانیم؛ مهندسی فرهنگ، مهندسی سیستم فرهنگ است. یعنی برای مهندسی فرهنگی لازم است اجزای فرهنگ را در جای خودشان قرار دهیم و تعامل آنها را به خوبی با هم برقرار کنیم.

واکاوی مهندسی فرهنگی و مهندسی فرهنگ

پیچیده تر و دشوار تر از خود فرهنگ، مهندسی فرهنگ و مهندسی فرهنگی است. زیرا پدیده فرهنگ حقیقت ظریف و دقیق و لطیفی است که قابلیت رشد، تکامل، انعطاف، زوال و فرسایش و انحطاط را در شرایط وضعیت های مختلف داراست. لذا مهندسی فرهنگی با این توصیف، امر حساس و خطیری خواهد بود که کوچک ترین اشتباه و خطا مسیر و سرنوشت یک تمدن و جامعه و نظام فرهنگی (اعم از فرهنگ انسانی، فرهنگ اجتماعی، فرهنگ تاریخی) در بستر انحطاط قرار می دهد .

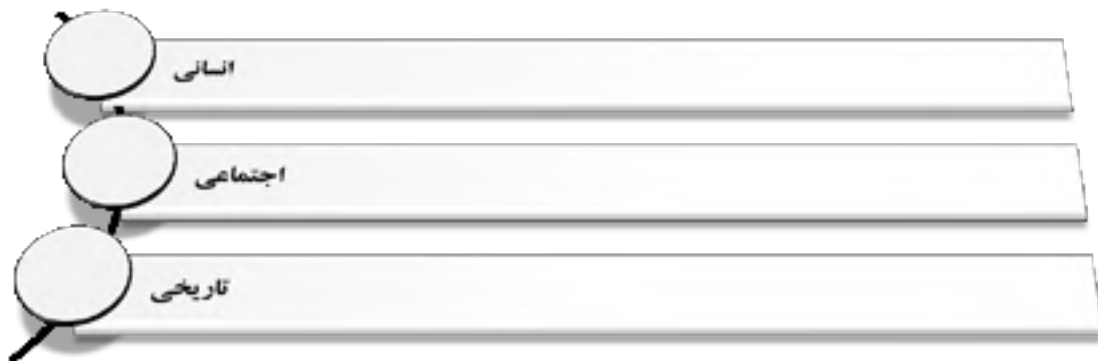
واژه مهندسی در حوزه سخت افزاری و در ارتباط با محیط سخت افزاری و امور فیزیکی تعریف پذیر است .

واژه فرهنگی در حوزه نرم افزاری امور حسی ، درونی ، معنوی ، آداب، سنن ، ارزشها ، تعلیم و تربیت و با قریحه ذاتی انسان همراه است .

«محورها و موضوعات مهندسی فرهنگی:

حوزه های فرهنگ

اشکال فرهنگ

ابعاد فرهنگ

حوزه های فرهنگ

قابلیت های فرهنگ

مفهوم مهندسی فرهنگ و مهندسی فرهنگی و مهندسی نهادهای فرهنگی

مهندسی فرهنگ

ساماندهی محتوایی و شکلی فرهنگ، و ارتقا و به روزسازی آن برای پاسخگویی به نیازهای موجود و فرارو و نیز مواجهه یا رقابت با سایر فرهنگها مد نظر دارد. لازمه مهندسی فرهنگی، مهندسی فرهنگ است.

مهندسی فرهنگی مهندسی فرهنگی عبارت است از طراحی، نوسازی و بازسازی سیستم فرهنگ. همچنین عبارتست از ارائه یک نقشه و طرح کلی و جامع از نظام فرهنگی جامعه با ایجاد نسبت و ربط منطقی میان متغیرهای فرهنگی.

همچنین از «طراحی» جامع و منسجم نظام فرهنگی بر اساس مبانی نظری و مدل دقیق، روشن و روزآمد و همچنین تعیین مناسبات آن با سایر نظامها (سیاسی، اقتصادی، مدیریتی و حقوقی) صحبت به عمل می آید.

مهندسی فرهنگی، در حقیقت تلاش در جهت تقویت اجزای اصلی فرهنگ و پاسداشت آن در برابر نفوذ و تأثیر فرهنگ مخرب و تعیین جایگاه صحیح تمامی ابعاد و ویژگیهای فرهنگی جامعه است. مهندسی فرهنگی کشور به مفهوم مهندسی کلان کشور، نظامها، سازمانها، سیاستها، قوانین و سازوکارها به رویکرد اهداف فرهنگی می باشد. مهندسی فرهنگی به معنی «تدبیر کردن و سامان بخشیدن، جهت دادن و اندازه کردن امور و شئون از نوع فرهنگی، با معیارهای فرهنگی و از زاویه فرهنگ می باشد.

مراحل و کارکردهای مهندسی فرهنگی

مفهوم نقشه مهندسی فرهنگی

باید میان عملیات مهندسی فرهنگی و نقشه مهندسی فرهنگی تفکیک قائل شد. زمانی امکان عملیات مهندسی فرهنگی وجود دارد که نقشه‌ای از قبل طراحی شده باشد. این نقشه به سؤال اساسی ما مبنی بر چگونگی مهندسی فرهنگی پاسخ خواهد داد. البته اگر به مفهوم نقشه و پیچیدگی‌های ناظر بر تهیه آن توجه نماییم، درمی‌یابیم که دستیابی به یک نقشه نیز جز از طریق پژوهش ممکن نیست و این پژوهش است که امکان تهیه نقشه را فراهم می‌کند. بر این مبنا باید به دنبال طراحی پژوهشی بود که محصول آن نقشه مهندسی فرهنگی باشد.

ابعاد پژوهشی مهندسی فرهنگی

- شناخت ماهیت و ابعاد فرهنگ اعم از فرهنگ‌های غربی، شرقی و فرهنگ ایرانی و اسلامی و مقایسه آن‌ها با یکدیگر
- شناخت مبانی و چارچوب نظری فرهنگ ایرانی – اسلامی، مبانی فرهنگ‌ساز و همچنین نسبت و مناسبات انسان، جامعه و حکومت با فرهنگ
- شناخت مناسبات فرهنگ با سیاست، اقتصاد، حقوق و توسعه
- شناخت وضعیت فرهنگی بر اساس شاخص‌های علمی بومی
- گمانه‌زنی درباره آینده فرهنگی کشور بر اساس روش‌شناسی بومی
- بازنگری و ایجاد شفافیت در رسالت و اهداف فرهنگی
- تعیین اصول، قواعد، سیاست‌ها و راهبردهای فرهنگی
- تعیین چشم‌انداز مطلوب فرهنگی
- شناخت و تبیین نظام فرهنگی مطلوب کشور و راه‌های دستیابی به آن
- اصول، قواعد و سازوکارهای نظارت فرهنگی در
- مشخصات و نحوه تدوین برنامه جامع فرهنگی
- تعیین الزامات فرهنگی برای نظام‌های سیاسی، اقتصادی، مدیریتی و حقوقی

مراحل مهندسی فرهنگی

- شناخت عمیق مبانی
- توانایی‌ها و پتانسیل‌ها
- پاتولوژی فرهنگی
- تعریف مفاهیم اصلی و اصول مدیریتی
- شناخت دستگاه‌های فرهنگی
- راهبرد تغییر و تحول دستگاه‌های فرهنگی
- مدیریت بودجه‌ها

مهندسی نهادهای فرهنگی

که با هر دو مفهوم مهندسی فرهنگ و مهندسی فرهنگی متفاوت و اگرچه با هر دو مرتبط می‌باشد و نسبت به آنها، متاخر است. مهندسی دستگاه‌های فرهنگی، در حقیقت سامان‌دهی و متناسب‌سازی دستگاه‌ها، بخش‌ها و عرصه‌های گوناگون فرهنگی به منظور بهینه‌سازی برنامه‌ها، اقدامات و فعالیت‌های آنهاست که موجب می‌گردد زمینه تحقق کامل اهداف، و اصلاح و تکمیل تلاش‌های فرهنگی فراهم شود. مهندسی فرهنگی و نیز مهندسی دستگاه‌های فرهنگی، ماهیتی سیاست‌گذارانه، عملیاتی و اجرایی دارند.

چرا جامعه ما نیازمند «مهندسی فرهنگ» و «مهندسی فرهنگی» است

- هر جامعه سه وجه کلی دارد: اقتصاد، سیاست و فرهنگ
- نظام داده و ستاده، سه رکن اساسی دارد: اعتقادات، ارزش‌ها و رفتارهای انسان

در قالب نظام (سیستم) داده و ستاده، متوجه می‌شویم، که هم از رهگذر تغییر باورها، رفتار انسان‌ها تغییر می‌کند و هم با پذیرش رفتارهای جدید از محیط پیرامونی، به تدریج و به آرامی نوع باورهای انسان‌ها تغییر می‌یابد. به عبارتی باورهای جدید رفتار جدید و رفتارهای جدید باورهای جدید می‌سازد.

با درک و پذیرش این مقدمه، متوجه می‌شویم که تغییرات فرهنگی در یک جامعه، حاصل تغییرات فکری، ذهنی و رفتاری همه انسان‌ها در یک جامعه و مبادلات فرهنگی، فکری و علمی، تکنولوژیکی با سایر جوامع است.

مهم‌ترین اصول حاکم بر فرآیند مهندسی فرهنگ

جامعیت / تخصص:

در مهندسی فرهنگ باید همه لایه‌ها، اجزا و ابعاد فرهنگ در نظر گرفته شود و با نگاه واحد و جامع به مقوله فرهنگ توجه گردد.

آرمان‌گرایی / واقع‌بینی / آینده‌نگری:

در مهندسی فرهنگ در عین آرمان‌گرایی و توجه به وضع مطلوب، از واقع‌بینی و آینده‌نگری نباید غافل شد. بدون در اختیار داشتن نمایی جامع، صحیح و عمیق از امکانات و سرمایه‌های فرهنگی، کاستی‌ها و چالش‌ها، نقاط قوت و ضعف، تهدیدها، محیط پیرامونی و همه عواملی که در وضع موجود فرهنگ جامعه موثرند، و نیز بدون ارزیابی واقع‌بینانه از لوازم، امکانات، نیروها، سرمایه فکری و اجتماعی و... که در بهبود و اصلاح وضع موجود مورد نیاز است، نمی‌توان نقشه مورد نظر را ترسیم کرد.

مشارکت / اجماع:

نقشه کلان و جامعی که برای اصلاح و ارتقای فرهنگ ارائه می‌شود، باید به گونه‌ای طراحی گردد که برای بیشتر دست‌اندرکاران فرهنگ جامعه، از اعتبار و مقبولیت برخوردار باشد. اجماع دست‌اندرکاران بر سر این نقشه، عامل اساسی و مهم توفیق آن در عرصه عمل خواهد بود. شرط لازم برای تحقق این اصل، جلب مشارکت و حضور همه صاحب‌نظران، فعالان، نخبگان، مدیران و کارشناسان در فرآیند مهندسی فرهنگ است.

انسجام / استناد:

یکپارچگی و انسجام از اصول و شرایط لازم برای این مهم می‌باشد. در عین حال باید رهنمودها و راهکارهای ارائه‌شده، به مبانی نظری، یافته‌های پژوهشی و ادله مورد قبول و اطمینان‌بخشی مستند باشند. اصل انسجام و یکپارچگی نیز تا حدود زیادی تابع اصل استناد است.

مراتب متکامل / اكمال متقابل:

نقشه اصلاح فرهنگی طرحی است که مرحله به مرحله باید ارائه گردد و در طراحی هر مرحله، نتایج و بازخوردهای به‌دست‌آمده از مراحل پیشین به کار بسته می‌شود.

مراحل اجرایی فرآیند مهندسی فرهنگ

برای مهندسی فرهنگ، ترسیم فرایندی دقیق و عملیاتی – و حتی زمان‌مند و مرحله‌بندی‌شده، اجرای درست این فرایند مستلزم شکل‌گیری ساختاری متناسب و مدیریتی توانمند، متمرکز و در عین حال مشارکت‌پذیر است. مراحل اولیه که به نظر می‌رسد باید به عنوان ایستگاه‌های اصلی تدوین طرح پیش‌بینی شود، اجمالا عبارت است از:

(ستاده‌ها) (انجام دادن پژوهش‌ها و تحقیقات مورد نیاز در زمینه نیازسنجی و نیازسازی، آسیب‌شناسی، اولویت‌گذاری و...

(ایستگاه واکاوی) (کارشناسی و استنباط سازنده و مفید از نتایج پژوهش‌ها

(استراتژی) (تدوین و تولید راهبردها، الگوها و راهکارها، و پیشنهاد دادن تصمیمات جانشین‌پذیر و تبدیل‌پذیر

(ایستگاه بازکاوی) (نظرخواهی و اعتبارسنجی تصمیمات پیشنهادشده و گزینش اجزای پذیرفتنی در نقشه موردنظر

(برنامه اجرایی) (تصمیم‌گیری و تعیین راهبردها و راهکارهای مطلوب

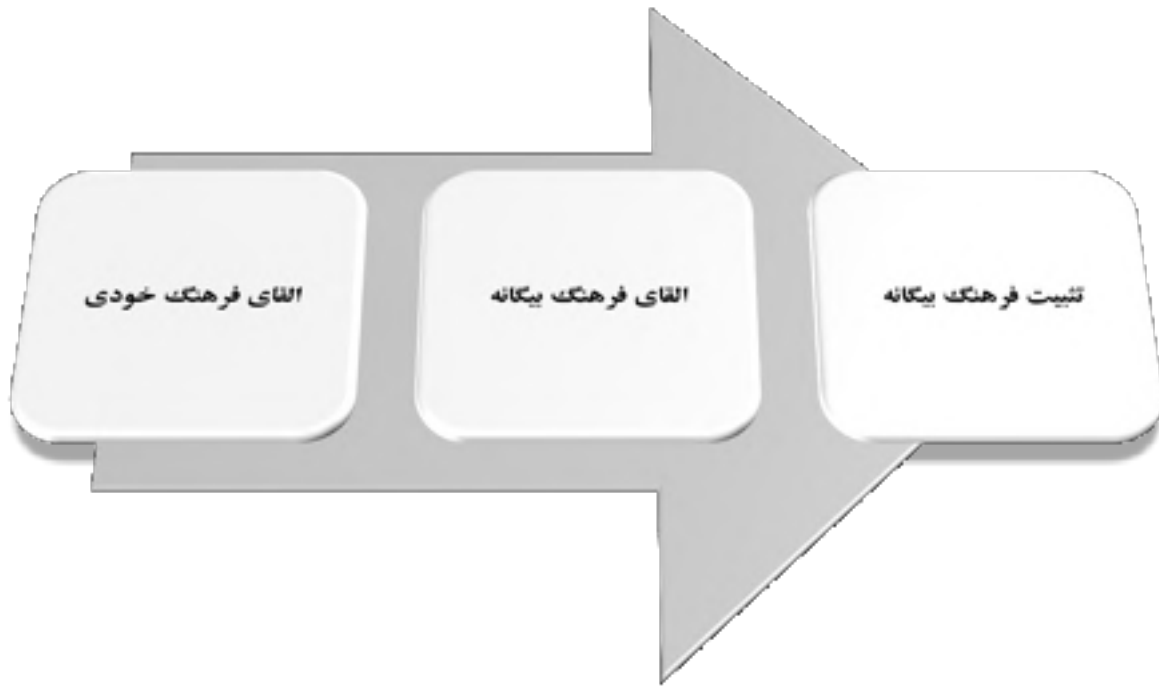
(مشابه‌سازی) (اجرای آزمایشی و ارزیابی نتایج

(مرحله بندی) (اصلاح و تعمیم اجرای طرح و بازخوردسنجی و مطالعه مجدد برای مرحله بعدی

مهندسی فرهنگی؛ راهکار مقابله با تهاجم فرهنگی

فرهنگ، تمدنی است خاص یک جامعه یا یک ملت که هیچ جامعه و ملت دیگری در آن شرکت ندارد و مظهر ملت یا جامعه‌ای خاص به نحوی پاک‌نشده به آن خورده است. به عبارت دیگر فرهنگ همواره عبارت است از زندگی یک جامعه، و بدین ترتیب هر فرهنگی اختصاصی است چون محصول اراده‌ای ویژه و واحد است. در نتیجه هیچ ملت و هیچ جامعه‌ای بدون فرهنگ و تمدن یافت نمی‌شود و این ادعای استعمارگران که کشورهای تحت سلطه خود را بدون فرهنگ و تمدن معرفی می‌نمایند، به منظور تداوم سلطه می‌باشد. بی‌جهت و از روی اتفاق نیست که هدف اصلی استعمارگران، که در رأس تمام اهداف آنان است، هجوم به فرهنگ جوامع زیر سلطه یا سلطه‌پذیر است.

مراحل تهاجم فرهنگی

الف - القای فرهنگ خودی:

هدف از این مرحله قطع رابطه فرهنگی مردم با گذشته پرافتخار خویش است. فرق اساسی آن با تهاجم نظامی، مشخص نبودن چهره مهاجم است که با القای شبهات و وسوسه‌های شیطانی، مردم را نسبت به میراث علمی و فرهنگی خویش بی‌اعتنا و دلسرد می‌کنند. دشمن برای رسیدن به اهدافش در این مرحله اقداماتی از قبیل دین‌زدایی، تغییر خط و زبان و تحقیر فرهنگی را مورد توجه قرار داده است.

ب - القای فرهنگ بیگانه:

در اجتماعی که ارزش‌های فرهنگی آن فراموش شوند، مفاخر فرهنگی به عنوان الگو و اسوه مورد توجه قرار نگیرند، باورها و ارزش‌های دینی سست گردند، ویژگی‌های استقلال فرهنگی مانند دین، زبان، خط، ... از بین بروند یا تحقیر شوند، زمینه برای پذیرش ارزش‌ها و الگوهای دیگران آماده می‌شود. در چنین جامعه‌ای به راحتی می‌توان فرهنگ بیگانه را ترویج کرد.

ج - تثبیت فرهنگ بیگانه:

به کار گماردن افراد وابسته و ایجاد نهادها و تأسیسات مختلف بین‌المللی و ملی و در رأس آن‌ها ایجاد دولت‌های وابسته، از کارهایی است که در این مرحله انجام می‌شود.

رابطه حکومت و فرهنگ

آنچه در مقوله فرهنگ بر عهده حکومت است، عبارت است از نظارت هوشمندانه، متفکرانه، آگاهانه، مراقبت از هرزروی امکانات مادی و معنوی، هدایت جامعه به سمت پویایی، کمک به رشد و ترقی فرهنگی ملی و اعتقادی جامعه است. از این جهت وظیفه دولت ها رصد فرهنگی است.

رصد فرهنگی ابزار حکومت و فرهنگ

معنای رصد فرهنگی:

رصد فرهنگی عبارت است از: «تحلیل و بررسی ارزش ها، نگرشها، هنجارها و رفتارهای موجود در جامعه، سطح فرهنگ ملی و عمومی و خرده فرهنگها می باشد که برای مسأله شناسی فرهنگی و پایش جریانهای فرهنگی تولید شده در حوزه های مختلف جامعه اعم از فرهنگ دینی، فرهنگ سیاسی، فرهنگ اقتصادی، فرهنگ مدنی و فرهنگ علمی انجام می گیرد و هدف آن آینده نگری فرهنگی و شناسایی به موقع جریانها و مسائل فرهنگی و ارائه راهبردهای مواجهه صحیح با آنها می باشد.

مشخصات کار رصد

- کار رصد یک امر تخصصی است و نیاز به پیش زمینه مطالعاتی و تحقیق و تدبر عمیق دارد.
- وجود نوعی چشم مسلح و دیدی تیز بین و دقیق که قادر باشد تا آنچه را که دیگران نمی بینند، ببیند.
- مکان باید حتما در موقعیت جغرافیایی خاص و استراتژیک و مرتفع باشد که امکان رصد کامل و بهتر فراهم باشد و احاطه کامل به اطراف داشته باشد.

مراحل رصد فرهنگی:

مرحله آنالیز:

جمع آوری و تدوین نیازهای فرهنگی احصاء شده از طریق رصد جهت به کار گیری در مهندسی فرهنگی در این مرحله انجام می شود. عبارت دیگر تجزیه و تحلیل داده ها و پیش بینی و ارایه راهکارهای اجرایی متناسب با هر یک از این نیازها به گونه ای که قابلیت عملیاتی شدن را در واحدهای متبوع و سایر دستگاههای فرهنگی داشته باشد از مهمترین کارهای عملیاتی در این مرحله می باشد .

مرحله هدایت:

در این مرحله هدایت و باز تعریف جهت و سمت و سوی حرکت کلان مهندسی فرهنگی و سازوکارهای اجرایی به سایر واحدها و دستگاهها مطابق با راهکارهای ارایه شده است که در نهایت، عملکرد دستگاهها و واحدهای تابعه و تحت امر خود را جمع بندی نموده و نتایج ارزیابی حاصله را جهت آنالیز ارایه خواهد نمود .

مدل فرهنگی نظام رحمانی

اسلام نظام فکری مورد پذیرش را مدل فرهنگی با شیوه مدیریت کلان خداوند بر جهان هستی می داند، و این را مدل فرهنگی برتر اعلام می دارد. که کاملاً منطبق با ویژگی های فطری انسان است. این مدل فرهنگی که از این پس آن را با عنوان نظام رحمانی می شناسیم ، از دو رکن اصلی تشکیل شده است:

الف. رشد

رشد لغتی است که در اصطلاح اسلامی مترادف با واژه مدیریت و رهبری با تمام شمول آن به کار می رود. در اصطلاح عرفی، رشد صفتی است که به اندام بدن نسبت داده می شود. ولی در اصطلاح فقه اسلامی، رشد به نوعی بلوغ روحی اطلاق می گردد. به عبارت دیگر ، رشد عبارت است از « شایستگی و لیاقت برای نگهداری و بهره برداری صحیح از سرمایه های زندگی ».

ب. رحمت

این مدل فرهنگی مبتنی بر اصل رحمت است که به عنوان راهبردی ترین محور اعمال مدیریت خداوند شناخته می شود. ربوبیت خداوند که همان مدیریت و مدبریت اوست؛ بر اساس رحمت سابقه خداوند شکل گرفته و قواعد و اصول مدیریت اسلامی نیز باید بازتابی از رحمت و اسعه الهی باشد. بنابراین، طراحی نقشه فرهنگی باید به گونه ای باشد که مواردی همچون: برائت، کرامت و مغفرت که زیر مجموعه اصل رحمت هستند، در آن لحاظ گردد.

کارکرد رسانه در مهندسی فرهنگی

محورهای مهم در مهندسی فرهنگی جهان اسلام

- هویت و تنوع فرهنگی جهان اسلامی
- گفتگوی تمدن‌های اعتقادی
- ایجاد جامعه اطلاعاتی و ارتباطی در جهان اسلام

راهبردهای مهندسی فرهنگی جهان اسلام

- نوسازی فرهنگ اسلامی در تهذیب تمدن بشری
- ترویج اصل تنوع فرهنگی در قالب گفتگوی تمدن‌ها، فرهنگ‌ها و ادیان
- اهمیت بخشیدن به سهم فرهنگ اسلامی در توسعه پایدار
- تقویت توانایی کشورهای عضو در زمینه اطلاعات و فناوری ارتباطات در جهت توسعه پایدار